

Фемінізацыя беларускай мовы

АРНОЛЬД МАКМІЛІН

Гарбацкі, Уладзіслаў

*Аб фемінізацыі беларускай мовы: фемінізацыя nomina agentis і пэўных
іншых катэгорыяў у сучаснай беларускай мове: эсэ. belarusians.co.uk:*

Лестэр, 2012. 99 с.

Гласарый. Бібліяграфія. 4.20 фунтаў (папяровая вокладка)

ISBN: 0956795106.

Гэтая невялікая манаграфія, сціпла названая эсэ, Уладзіслава Гарбацкага (літаратурны псеўданім Уладзіслава Іванова) – адна з першых прац у забытаным свеце беларускай арфаграфіі і словаўтварэння. У ёй разглядаецца пытанне фемінізацыі вузкай лінгвістычнай катэгорыі, а менавіта агентываў – *nomina agentis* – назваў пасадак, тытулаў, прафесій і тыпаў прац. Пад фемінізацыяй варта разумець выкарыстанне суфіксаў жаночага роду. Галоўная мэта кнігі – прапанаваць шляхі супраціву працяглай русіфікацыі ці каланізацыі беларускай мовы, асабліва моцнай паміж 1930-мі і 1950-мі гадамі, калі беларускія лінгвісты рабалепна пераймалі сваіх расійскіх калег. Кніга таксама прысвечана выбару паміж наркамаўкай і тарашкевіцай, хоць ніводзін з правапісаў не ўплывае наўпрост на фемінізацыю мовы. У кнізе абмяркоўваецца і фемінізм, пры гэтым адзначаецца, што далёка не ўсе сучасныя феміністкі лінгвістычна свядомыя і паслядоўна выкарыстоўваюць жаночыя формы агентываў.

Як Гарбацкі падкрэслівае ў прадмове да кнігі, народная мова мае шмат фемінізаваных канчаткаў, але літаратурная мова, сфармаваная ў савецкія часы, у гэтым сэнсе выглядае аднабакова скіраванай. Яе закансервалі ў Акадэміі навук: усякае неакадэмічнае новаўтварэнне лічыцца здрадлівым, а фемінізацыя не ўпускаецца ў літаратурную мову, хоць гэта і пярэчыць памкненням нашаніўскага перыяду і Яна Станкевіча, аднаго з першых найвыдатнейшых беларускіх лінгвістаў (с. 11–15). Аўтар не выдае, нібыта яго ідэі бездакорныя, але спадзяецца, што пераканае чытачоў у неабходнасці “гендарнай роўнасці” ў беларускай мове – роўнасці, якой няма ў расійскай мове. Дарэчы, яго каштоўны гласарый з больш чым 500 словаў утрымлівае толькі цяжкія і супярэчлівыя выпадкі і абмянае больш простых выпадкі сло-

ваўтварэння, якія не выклікаюць сумневаў ні ў афіцыйных, ні ў незалежных выданняў.

У другім раззеле, “Феміністычны дыскурс” (с. 21–30), падкрэсліваецца, што феміністкі, пад уплывам англафоннага і расійскага мыслення, не цікавяцца фемінізацыяй беларускай мовы (с. 21–22). Памылковая думка пра тое, што заўсёды патрыярхальная расійская мова ўзбагачае беларускую, – гэта, паводле аўтара, яшчэ адна форма каланізацыі, хоць ён прызнае, што чыстая мова сама па сабе не прыводзіць да дэмакратыі (с. 26). Ён сцвярджае, што ў беларускай мове ў мінулым заўсёды была тэндэнцыя да фемінізацыі і яна захавалася цягам усяго перыяду поўнага занябання мовы, з XVII да пачатку XX стагоддзя. Хоць гэта, зразумела, і слабое суцязэнне пры згубе нацыянальнасці, тым не менш гэтая рыса ахавала беларускую мову ад празмернага ўрэгулявання моваў у імперыі (с. 29). Таму мова беларускага Адраджэння мела моцную тэндэнцыю да фемінізацыі (с. 30).

У самым доўгім раззеле, “Лінгвістычны дыскурс” (с. 31–61), Гарбацкі абмяркоўвае два правапісы, даводзячы, што тарашкевіца – на баку якой былі Станкевіч і Язэп Лёсік, – відавочна, больш радыкальна супрацьстаіць панавальнай русіфікацыі, з яе калькамі, у тым ліку жаночых суфіксаў, апісаных у рэтраграднай кнізе М. Я. Цікоцкага “Стылістыка беларускай мовы” (1976). У “Стылістыцы” фемінізацыя падаецца ўсяго толькі як асабліваць размоўнага стылю (с. 39). Гістарычнае даследаванне М. А. Паўленкі “Нарысы па беларускаму словаўтварэнню. Жаночыя асабовыя намінацыі ў старабеларускай мове”, што з’явілася двума гадамі пазней, было больш дальнабачным, хоць аўтар і не праводзіў паралелі з сучаснай мовай (с. 45). Больш сучасны лінгвіст, Павал Сцяцко, у “Культуры мовы” (2002) не абмінае пытаньня жаночых намінальных формаў, якія ён выводзіць за межы размоўнага стылю. Гарбацкі пералічвае і аргументуе ўжытак разнастайных суфіксаў, якія ўтвараюць словы для апісання жаночых асоб, распаўсюджаных у мінулым і існых цяпер, такіх як *-оўк-а*, *-ух-а*, *-юх-а* і – найбольш папулярны – *-к-а*, падкрэсліваючы, што празмерная свабода ў словаўтварэнні таксама небяспечная (с. 51). Акрамя гэтага, ён адзначае адваротны працэс маскулізацыі каля трыццаці назваў прафесій, такіх як, напрыклад, *даярка* > *даяр* (с. 52). Апошняя частка гэтага раздзелу кнігі прысвечаная назоўнікам ніякага роду (аўтар называе іх эпіцэны, спасылаючыся на тое, што гэтае слова ўласцівае многім мовам, у тым ліку англійскай, хоць у англійскай яно абазначае толькі двухпалых або бяспалых людзей). Гарбацкі, падкрэсліваючы, што назоўнікі ніякага роду часта ігнаруюцца, заўважае, што на сённяшні момант яны не ўтвараюцца і не фіксуюцца ў беларускай мове (с. 60). Назоўнікі, утвораныя ад дзеясловаў, як, напрыклад, *вынаходца* і *літаратуразнаўца*, успрымаюцца большай часткай людзей як назоўнікі

мужчынскага роду, хоць яны мусяць быць без вынятку назоўнікамі агульнага роду (с. 55–56). Замежныя пазычаныя словы таксама ўспрымаюцца як назоўнікі мужчынскага роду, што сведчыць, паводле Гарбацкага, пра бедны стан жанчыны ў сучаснай Беларусі і, напярэду, у Расіі.

Чацверты раздзел называецца “Этналагічны дыкурс” (с. 63–65) і апісвае экспедыцыю па Віцебскай вобласці, падчас якой выяўляюцца тамтэйшыя лінгвістычныя ўтварэнні, якія маглі б узбагаціць беларускую мову. Асабліваю цікавасць выклікае апісанне моўных практык (у асноўным русафонных) старавераў, якія сведчаць пра моцную тэндэнцыю беларускай мовы набліжацца да сваёй, па сутнасці, жаночай прыроды. Пры гэтым прынята лічыць, што гэтыя іншадумцы захоўваюць старыя і чыстыя формы расійскай мовы (с. 64–65).

“Эстэтычны дыкурс: пісьменнікі (мужчыны і жанчыны) пра фемінізацыю мовы” – так называецца пяты раздзел (с. 66–70). Прыклады, якія Гарбацкі прыводзіць з тэкстаў пісьменнікаў (у асноўным 1920-х гадоў), цікавыя не толькі партрэтамі жанчын, але і багатай мовай і дзёрзкай фемінізацыяй назваў прафесій, пасадаў і г. д. (с. 66–67). У творах Зарэцкага, Мрыя і Гарэцкага, напрыклад, няма такіх барбарызмаў, як жанчына-ўрач; уплыў расійскай мовы ўзмацніўся пасля Другой сусветнай вайны, але ўжо ў канцы Савецкага Саюза многія пісьменнікі, такія як Арлоў, Іпатава, Рублеўская, паўсталі супраць тагачасных лінгвістычных нормаў і фемінізавалі многія назвы (с. 68). Аўтар лічыць, што пісьменнікі вясковага паходжання карыстаюцца больш багатай мовай, чым гарадскія (хоць і Арлоў, і Рублеўская гарадскога паходжання, яны, безумоўна, шырока адукаваныя ў лінгвістычным сэнсе). Ён настойвае на тым, што фемінізацыя *nomina agentis* уласцівая беларускай мове, яна ўзбагачае і ўпрыгожвае мову (с. 70).

Такім чынам, Гарбацкі паказвае маштаб русіфікацыі беларускай мовы і лічыць, што фемінізацыя, апісаная ў манаграфіі, – гэта адзін са спосабаў беларускага супраціву каланіялізму. Яго бібліяграфія актуальная, але, натуральна, абмежаваная ў сувязі з інавацыйнымі характарам даследавання. Невялікую, але акуратна складзеную і інтэлектуальна насычаную кнігу можна атрымаць, звярнуўшыся па адрасе: 25, The Circus, 12, Highcross Lane, Leicester, LE1 4SN. Яна заслугоўвае месца ва ўсіх славянскіх бібліятэках і зацікавіць чытачоў, што займаюцца посткаланіяльнымі тэорыямі, фемінізмам і дбаюць пра будучыню адной з самых багатых славянскіх моваў.